

Правата на човека в България през 2005 година

Годишен доклад на Българския хелзинкски комитет
март 2006 г.

Съдържание:

Увод

1. Право на живот
2. Изтезания, нечовешко и унижително отнасяне и наказание
3. Право на свобода и сигурност на личността
4. Независимост на съдебната власт и справелив процес
5. Свобода на мисълта, съвестта, религията и убежденията
6. Свобода на изразяване, враждебна реч
7. Свобода на сдружаването и мирното събрание
8. Условиата в местата за лишаване от свобода
9. Защита на малцинствата, защита от дискриминация, агресивен национализъм и ксенофобия
10. Дискриминация към хората с психични разстройства в институциите
11. Правото на убежище, права на мигрантите
12. Права на жените и дискриминация на основата на пол

На 25 юни 2005 г. в България бяха проведени редовните парламентарни избори. Те бяха признати за свободни и честни от вмеждународните наблюдатели но имаше обвинения за случаи на двойно гласуване и за купуване на гласове. На тях мнозинство получи опозиционната дотогава Българската социалистическа партия (БСП), която обаче не можа да състави самостоятелно правителство. След дълги преговори в съставянето на новото правителство бяха привлечени двете партии, управлявали страната до изборите, Национално движение Симеон Втори (НДСВ) и Движението за права и свободи (ДПС). Основният приоритет на тази тройна коалиция бе присъединяването на България към Европейския съюз. На свой ред, през годината различни органи и групи на ЕС проявиха голяма активност в наблюдението и оценката на готовността на страната за членство. През октомври Европейската комисия публикува своя доклад за напредъка на България по пътя на присъединяването към Европейския съюз.¹ В него, както и в другите доклади, бе изразена сериозна загриженост за състоянието на човешките права в редица сфери като свръхупотребата на сила и огнестречно оръжие от правоприлагащите органи, нечовешките условия в някои от местата за лишаване от свобода, интеграцията на малцинствата и на лицата с психични разстройства. Заключениеето на доклада обаче, както и в предишните години

¹ Виж: European Commission, *Bulgaria: 2005 Comprehensive Monitoring Report*, Brussels, 25 October 2005, available at: http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report_2005.

бе, че България изпълнява критериите на Копенхагенския европейски съвет от 1993.

През 2005 г. имаше прогрес в гарантирането на някои права и свободи в страната в някои сфери, като например подобряването на законовите рамки за достъпа до правна помощ и за защитата от домашно насилие. В други сфери обаче, като например свръхупотребата на физическа сила и огнестрелно оръжие от правоприлагащите органи и свързаната с това защита на правото на живот, бе налице влошаване.

През 2005 г. Европейският съд по правата на човека в Страсбург произнесе 23 решения по отношение на България. Във всички тях той намери нарушения на различни права и свободи, гарантирани в *Европейската конвенция за правата на човека* (ЕКПЧ). Както и в предходни години, държавата не направи нищо, за да потърси отговорност от институциите и длъжностните лица, предизвикали нарушенията.

1. Право на живот

Законодателните и практическите гаранции за защита от държавата на правото на живот в България през 2005 г. продължиха да бъдат под равнището на международните стандарти. Член 80 от *Закона за Министерството на вътрешните работи* позволява употреба на огнестрелно оръжие при задържане на лице, извършващо или извършило дори дребно престъпление или за предотвратяване на бягство на лице, задържано за извършено дори дребно престъпление. Той не съответства на принцип 9 от *Принципите на ООН за употреба на сила и огнестрелно оръжие от правоприлагащите органи*. Тази разпоредба не бе променена с измененията на закона, които бяха направени в края на годината и в началото на 2006 г.

Никакво развитие през годината не получиха разследванията по двете убийства от полицейски служители през 2004 г. на ромите Кирил Стоянов от Пловдив и на Борис Михайлов от Самоков². До февруари Военна прокуратура издаде пет постановления за прекратяване на наказателното производство поради липса на състав на престъпление. През същия месец Пловдивският военно-окръжен съд на свой ред потвърди постановлението на прокуратурата и прекрати делото. Делото на Борис Михайлов бе върнато за доразследване от съда още през 2004 г. И през цялата 2005 г. нямаше никакво развитие по него.

И през 2005 г., както и през предходните години, хора бяха убити и осакатени в резултат на свръхупотребата на огнестрелно оръжие от органите на реда. БХК разполага с данни за четири случая, в които полицейски служители отнеха живота на граждански лица, при което има основания да се предполага, че са превишили правомощията си. В част от случаите бяха предприети действия по разследването и предаването на органите на правосъдието на виновните лица, но в друга част поведението на разследващите органи бе неадекватно и доведе до безнаказаност на полицейските служители.

На 14 април 2005 г. сержант Д. В. от Първо РПУ във Варна преби до смърт 37-годишния Жулиен Кръстев. Късно вечерта на 14 април полицаят се прибирал от дискотека, когато намерил Жулиен Кръстев да спи във входа. Той

² Виж: Правата на човека в България през 2004 г., *Годишен доклад на Български хелзинкски комитет*, март 2005 г., достъпен на www.bghelsinki.org.

започнал да го бие, както става ясно по-късно при разследването, заради стар хладилник, откраднат предния ден. Част от побоя станал пред други двама полицейски служители, които не реагирали по никакъв начин. Съдебни медици установиха, че Кръстев е починал от множество вътрешни травми, получени от побоя. Сержант В. се опитал да заблуди полицията при разкриването на престъплението. Той бе задържан, обвинен в умишлено убийство и отстранен от служба. Разследването по случая е приключило, делото е внесено от Окръжна прокуратура-Варна в съда и се чака насрочването му. Никаква отговорност обаче не е потърсена от другите двама полицейски служители, пред очите на които е извършено убийството.

На 14 август 2005 г. главен сержант П. В. от VI РПУ в Пловдив заедно с двама цивилни преби до смърт 37-годишния Ивелин Веселинов. Веселинов пробол в крака със спринцовка млада жена близо до бл. 93 в район „Тракия“. Гл. сержант В. и две други лица настигнали мъжа и започнали да го бият. По-късно Веселинов бил откаран с патрулна кола в V РПУ, където колабирал. Повиканият екип на „Спешна помощ“ само констатирал смъртта му. Гл. сержант В. бе уволнен дисциплинарно. Срещу него и двамата му съучастници бе образувано следствено дело, което не успя да приключи до края на годината.

На 10 ноември 2005 г. като част от планираната полицейска акция „Респект“ на ул. „Дойран“ в Благоевград при опит за арест почина 38-годишният Ангел Димитров – Чората. Според версията на МВР за да го задържат, петимата полицейски служители – трима офицери и двама сержанти от спецотряда на РДВР-Благоевград – използвали сила, тъй като Димитров се съпротивлявал. Малко след като му сложили белезниците, Ангел Димитров се свлякъл на земята, а извиканият на мястото екип на „Бърза помощ“ само констатирал смъртта му.

Свидетели на инцидента обаче твърдят, че Ангел Димитров не се е съпротивлявал, молел полицаите да спрат да го бият, защото не можел да диша. Според огласените на 11 ноември от шефа на РДВР-Благоевград ген. Богомил Янев резултати от съдебно-медицинската експертиза Ангел Димитров получил кардиогенен шок и въпреки че полицаите употребили сила, смъртта му нямала връзка с действията им. Близките на Ангел Димитров отказаха да го погребат и поискаха втора съдебно-медицинска експертиза, която беше направена на 19 ноември. На 7 декември стана ясно, че втората петорна съдебно-медицинска експертиза е показала, че Ангел Димитров е починал вследствие на травми, които е получил по време на ареста (кръвоизлив в мозъка), предизвикани от полицейския побой.

На 8 декември министър Румен Петков се извини на роднините на Ангел Димитров за инцидента. Директорът на РДВР-Благоевград и началникът на РЗБОП подадоха оставки. На 14 декември обаче Софийска военно-окръжна прокуратура изненадващо издаде постановление за прекратяване на наказателното производство. Този акт, с който се узаконява полицейската безнаказаност, шокира цялото общество и предизвика бурно обсъждане в българските медии. На 8 януари 2006 г. адвокатът на семейството на потърпевшия внесе в Софийския военен съд жалба срещу постановлението от 14 декември. На 19 януари 2006 г. Софийският военен съд отмени постановлението на прокуратурата и върна делото за допълнително разследване.

На 20 декември в софийското село Владо Тричково спецполицаи простреляха смъртоносно 30-годишния Хари Милковски при операция за освобождаване на британския поданик Кристоу Фанос. Фанос пристигнал в

България на 15 декември и на летището бил посрещнат от познатия си Али Дени – ирански гражданин, постоянно живеещ в България. Фанос бил отведен в къща в село Владо Тричково, а Дени заедно с още двама мъже, сред които Хари Милковски, поискали от сина му откуп от 44 000 паунда. Сигналът в МВР бил получен на 18 декември от британските служби. На 20 декември антимафиотите нахлули в къщата. При престрелката Хари Милковски бе прострелян смъртоносно и почина. По случая има образувано следствено дело.

На 6 юли голямата камера на Европейския съд по правата на човека в Страсбург произнесе своето решение по делото *Начова и други срещу България*. Делото засягаше убийството от военни полицаи през 1996 г. на двама войници, бегълци от дисциплинарен батальон, в който те отбиваха наказания лишаване от свобода. И двамата бяха от ромски произход. Както камерата през февруари 2004, голямата камера също намери нарушение на член 2 (право на живот) от *Европейската конвенция за правата на човека* и на член 14 (забрана за дискриминация). Съдът намери и нарушение на член 14, дискриминация на етническа основа. Той установи, че употребата на смъртоносно оръжие срещу двамата не е било необходимо, а разследването на убийството е било неадекватно. С решението си съдът потвърди констатацията, която БХК прави вече години наред, че българското законодателство, разрешаващо употребата на огнестрелно оръжие от правоприлагащите органи, не защитава адекватно правото на живот. Той намери дискриминация в липсата на разследване на това, доколко расизмът е играл роля в мотивирането на употребата на огнестрелно оръжие при единия от полицаите.

2. Изтезания, нечовешко и унижително отнасяне и наказание

Никакви сериозни промени в законодателството и в правоприлагането не бяха направени през 2005 г. в отговор на местната и международна загриженост по повод защитата от изтезания, нечовешко и унижително отнасяне и наказание. Не бяха направени необходимите промени в *Наказателния кодекс*, за да се криминализира изтезанието, както през юни 2004 г. препоръча за пореден път Комитетът на ООН против изтезанията³. Никакви инициативи не бяха предприети, за да се променят нечовешките условия в някои от следствените арести, затворите и психиатричните институции.

БХК продължи да получава заслужаващи доверие жалби за изтезания и малтретиране от лица, задържани от полицията. В края на 2005 г. изследователи на организацията анкетираха лишени от свобода в три затвора (Пловдив, Плевен и Белене) за условията на тяхното задържане и предварително разследване. Изследването е представително за трите затвора, но не е представително за системата като цяло. То обхваща лишените от свобода с влязла в сила присъда, чиито досъдебни производства са започнали след 1 септември 2004 г. В сравнение с подобно изследване през 2004 г. в същите затвори новото изследване показва тенденция към леко повишаване на оплакванията от незаконна употреба на физическа сила вътре в полицейските управления след задържане (17 % срещу 11 % от анкетиранияте). Няма увеличение на оплакванията за незаконна употреба на физическа сила по време на задържане (17 % срещу 17 % от анкетиранияте). Както възходящата

³ Виж: Правата на човека в България през 2004 г., *Годишен доклад на Български хелзински комитет*.

тенденция, така и сам по себе си високият дял на оплакващи се от незаконна употреба на физическа сила са повод за сериозна загриженост. Някои от лишените от свобода описаха жестоки практики на изтезания и малтретиране. Както и в предходното изследване, резултатите показаха, че тези практики варират силно в отделни региони.

На 18 януари Европейският съд по правата на човека в Страсбург произнесе своето решение по делото *Кехайов срещу България*. В него съдът установи нарушение на чл. 3 от ЕКПЧ заради условията, в които жалбоподателят е бил поставен по време на своето предварително задържане в следствения арест в Пловдив. Там за около шест месеца той е бил държан в килия от 10.5 кв. м. заедно с още трима души без разходки на открито. На 9 юни 2005 г. същият съд произнесе решение по делото *И. И. срещу България*, в което също намери нарушение на чл.3 от ЕКПЧ, отново заради условия на задържане в следствения арест в Шумен. Там жалбоподателят е бил държан в килия от 6 кв. м. заедно с още двама-трима задържани, която е била тъмна, влажна и с лоша вентилация. Задържаният не е бил извеждан за разходки на открито.

3. Право на свобода и сигурност на личността

През 2005 г. Европейският съд по правата на човека в Страсбург произнесе девет решения срещу България за нарушаване на правото на свобода и сигурност на личността. В голямата си част това бяха дела отпреди реформата на наказателния процес, която влезе в сила от началото на 2000 г., и засягаха правомощия на прокуратурата и следствието, които бяха премахнати с тази реформа, както и прекалена продължителност на досъдебното производство. В няколко случая задържането на лица бе обявено за незаконно от съда поради нарушения на българския закон.

От началото на 2005 г. започна да действа новият *Закон за здравето*, който имаше за цел да съобрази процедурата по настаняване на лечение в психиатрично заведение по принудителен ред с международните стандарти за защита на правото на лична свобода и неприкосновеност. Законът предвижда всякакво настаняване и лечение в психиатричен стационар да става с решение на съда, освен в случаите по спешност, когато те се осъществяват по решение на лекар. Той прави разлика между решението за настаняване и решението за лечение и изисква от съда да се произнесе дали настаняваният има способността да даде информирано съгласие за лечение. Законът също така забранява лечение по време на експертиза и ограничава възможността за прилагане на мерки за физическо ограничаване на пациентите. Специална разпоредба изисква личното присъствие на настанявания по време на гледане на делото за принудително настаняване и лечение, както и задължителното участие на адвокат.

През 2005 г. БХК проведе мониторинг на прилагането на закона и публикува специален доклад⁴. В него организацията установи сериозни проблеми с прилагането на закона, които имат като резултат произвол при настаняването в психиатрични стационари⁵.

⁴ *Стационарната психиатрична помощ и правата на човека в България през 2005 г.*, Доклад на БХК, София, 2005 г.

⁵ Виж по-долу: **Дискриминация към хората с психични разстройства в институциите.**

Друг сериозен проблем с правото на лична свобода и сигурност през годината продължи да бъде настаняването в социални домове за лица с психически затруднения. Тези настанявания стават по административен ред, без съдебен контрол и, както БХК нееднократно отбеляза в процеса на своето наблюдение, са често произволни.

Обект на мониторинг от БХК през годината бе и настаняването в училища за деца с противообществени прояви по реда на изменения *Закон за борба с противообществените прояви на малолетните и непълнолетните*⁶. Наблюденията на БХК разкриха положителните страни на новата законодателна уредба. Заедно с това обаче бяха отбелязани и немалко произволни и противозаконни настанявания.

4. Независимост на съдебната власт и справедлив процес

Реформата в съдебната система беше една от централните политически теми и през 2005 г., както във вътрешнополитическия живот на страната, така и от гледна точка на процеса на присъединяване на Република България към Европейския съюз. Едни от основните критики, отправяни от Европейската комисия и от представители на редица правителства на страни-членки на ЕС, бяха свързани с ефективността в работата на съдебната система. Критиките бяха по отношение на предварителното производство в наказателното правораздаване и липсата на ефективно противодействие на корупцията в съдебната система. Основният отговор на българското правителство на тези критики бе приемането на нов *Наказателно-процесуален кодекс* през юни 2005 г.⁷ и подготовката на изменения на *Конституцията* в частта ѝ, свързана със съдебната власт в края на годината. През 2005 г. Народното събрание прие и нови закони, свързани с предоставянето на безплатна адвокатска помощ и въвеждането на частно съдебно изпълнение, както и някои не толкова съществени изменения в *Закона за съдебната власт*.

Основните проблеми, свързани с функционирането на правораздаването в България, обаче останаха непроменени и през 2005 г. Те бяха свързани с липсата на достатъчни гаранции за независимост на съда от институционални и частни интереси; неефективност на предварителното производство по наказателни дела; продължителността на някои съдебни производства; продължителността на предварителните следствия по наказателни дела и ниската ефективност на изпълнителните производства по влезли в сила решения по граждански дела. И през 2005 г. продължи активното обсъждане на структурни промени в съдебната система, които да позволят преодоляването на натрупаните управленски проблеми в системата. Една от инициативите в тази посока беше искането за тълкуване на *Конституцията*, внесено в Конституционния съд от Върховния касационен съд през юни 2005 г. С това искане се целеше ревизиране на Решение № 3 от 10. 4. 2003 г. на Конституционния съд⁸ и преодоляване поне отчасти на неговите последици. С

⁶ Виж: *В името на институцията: Поправителните училища в България*, Доклад на БХК, София, 2005 г., достъпен на www.bghelsinki.org.

⁷ Новият *Наказателно-процесуален кодекс* ще влезе в сила през април 2006 година, като основните изменения в него са свързани с прехвърлянето на предварителното разследване от следствените служби на полицията.

⁸ Тълкувателно решение по конст. д. № 22/2002 г., с което Конституционният съд прие, че

решението от 10. 4. 2003 г. на Конституционния съд възможностите за ефективна реформа на съдебната система бяха силно затруднени поради приетото от съда изискване такава реформа да се извършва единствено от Велико народно събрание. За съжаление и в новото си решение по искането на Върховния касационен съд⁹ Конституционният съд остана верен на силно ограничителното си тълкуване на възможностите за изменение на *Конституцията* в частта ѝ за съдебната власт.

Поради това политическите партии в парламента, макар да признаваха необходимостта от структурна реформа, ограничиха предложенията си за изменение на *Конституцията* единствено до някои правомощия на министъра на правосъдието и възможностите за отзоваване на главния прокурор и председателите на върховните съдилища от парламента с мнозинство от 2/3. Предвиденото изменение, позволяващо отзоваване на председателите на върховните съдилища, предизвика основателни критики, че в случай, че бъде прието, ще създаде възможности за недопустима намеса от страна на парламента в работата на съда.

През изминалия период не беше отбелязана съществена промяна в работата на ръководството на съдебната система в лицето на Висшия съдебен съвет. Макар и в началото на своя мандат - персоналният състав на съвета бе избран през 2004 г. - той не успя да наложи един по-ефективен модел на управление на съдебната система, като в редица случаи оставаше заложник на институционални противоречия между съда и прокуратурата. Положителна промяна бе предизвикана от решение на Върховния административен съд, с което по силата на *Закона за съдебната власт* съветът трябваше да направи своите заседания публични. В основните области на работа на съвета обаче нямаше сериозни положителни промени. Процедурата по назначаване и повишаване на магистрати все още не е базирана на ясни правила, позволяващи назначаване и повишаване единствено на база на квалификацията, професионализма и етиката на съответния магистрат. Сериозни публични критики предизвикаха някои назначения на магистрати, които очевидно бяха резултат на търговия с влияние в системата и непотизъм, не на индивидуалните качества на магистрата. Ефективността на Висшия съдебен съвет в преодоляване на проблемите с корупцията също не отбеляза сериозно развитие. В известен смисъл дори беше отбелязано връщане назад, в резултат от решение на ВСС, с което се прие, че антикорупционната комисия на съвета не може да разследва самостоятелно случаи на съмнения за корупция.

Двете положителни събития през 2005 г. в областта на гаранциите за достъпен и справедлив съдебен процес бяха изменението на системата за безплатна адвокатска помощ и въвеждането на частно съдебно изпълнение. Системата за безплатна адвокатска помощ бе изменена с новоприетия *Закон за правната помощ*, приет през септември 2005 г. и влизащ в сила от 1 януари 2006 г.¹⁰ Новоприетият закон сериозно разшири достъпа до безплатна адвокатска помощ в граждански дела, като с него за първи път в националното законодателство бе предвидена безплатна адвокатска помощ за всякакви граждански спорове, с изключение на търговски и данъчни дела. Основните плюсове на новото законодателство са отделянето на самостоятелен бюджет за

единствено Велико народно събрание може да променя структурата на съдебната власт.

⁹ Решение № 8 от 1 септември 2005 г. по конституционно дело № 7 от 2005 г., (Обн., ДВ, бр. 74 от 13. 9. 2005 г.).

¹⁰ *Закон за правната помощ* (Обн., ДВ, бр. 79, изм. ДВ, бр. 105/2005 г. - в сила от 1. 1. 2006 г.).

адвокатската помощ и създаването на самостоятелен орган за нейното управление. Съществуват обаче все още редица нерешени въпроси, свързани с функционирането на новата система, както и с обхвата на нейното действие по наказателни дела. И по отношение на един друг съществен проблем на ефективния достъп до съд, изпълнението на съдебните решения, бе прието ново законодателство. През май 2005 г. парламентът прие *Закона за частните съдебни изпълнители*¹¹, с който бе създадена възможност за частно съдебно изпълнение, което се очаква да подобри ефективността на изпълнението на съдебните решения. И по отношение на този закон обаче предстоят редица действия за неговото ефективно приложение.

И през 2005 г. Европейският съд по правата на човека (ЕСПЧ) в Страсбург прие голям брой решения срещу България, в които бяха установени нарушения на правото на справедлив съдебен процес. В общо десет решения на ЕСПЧ, произнесени през 2005 г., беше установено нарушение на чл. 6 на Конвенцията, както основанията за установените нарушения по някои от делата бяха изискването за разумен срок по наказателните производства (например *Сиджимов срещу България* от 27 януари 2005 г., наказателно производство, продължило повече от 11 години) или по гражданските производства (например *Тодоров срещу България* от 18 януари 2005 г., гражданско производство, продължило повече от 10 години). В други дела бе проблем обжалваемостта на административни актове, свързани с предоставянето на социални помощи и инвалидност (*И. Д. срещу България* от 28 април 2005 г. и *Михайлов срещу България* от 21 юли 2005 г.). ЕСПЧ прие също така в няколко свои решения, че липсата на самостоятелна процедура по българското законодателство за обжалване на прекомерната продължителност на съдебни производства представлява самостоятелно нарушение на правото на ефективни средства за защита по чл. 13 на Конвенцията.

5. Свобода на мисълта, съвестта, религията и убежденията

През 2005 г. нямаше законодателни промени в областта на правото на гражданите на свобода на мисълта, съвестта и религията. Политиката на правителството по отношение на главното нарушение на религиозните права на гражданите за целия период след 1989 г. – насилственото „обединяване“ на двете крила в Православната църква чрез полицейско превземане на около 100 храма, стопанисвани от т.нар. „алтернативен Синод“, не се промени през миналата година. Никакви стъпки не бяха предприети, за да се възстанови статуквото от преди акцията от 20 юли 2004 г.¹², т. е. да се възстановят на постове им изгонените свещеници, да се предостави стопанисването на храмовете и на другите отнети обекти на тези, които ги управляваха преди полицейското нахлуване от лятото на 2004 г., да се премахнат дискриминационните към неправославните религиозни организации положения от *Закона за вероизповеданията*, самият той да бъде съществено

¹¹ *Закон за частните съдебни изпълнители* (Обн., ДВ, бр. 43 от 20 май 2005 г.; в сила от 1 септември 2005 г).

¹² За повече подробности вж. „*Религиозната свобода в България през 2004 г. Специален доклад на Фондация „Толерантност“ и Български хелзинкски комитет*“, достъпен на <http://www.bghelsinki.org/>

преработен или заменен с нов¹³, както и да се предприемат стъпки за ненасилствено възстановяване на единството на БПЦ. Няма данни българските съдебни власти да започнали каквито и да са действия за търсене на отговорност от авторите и изпълнителите на полицейското нахлуване в над сто православни храма. Вече повече от година и половина свещениците от т. нар. „алтернативен синод“ служат в „църква на открито“ – един навес, разположен на мястото на бившия мавзолей на Георги Димитров.

На 11 май Софийският градски съд регистрира Мустафа Алиш Хаджи за главен мюфтия на мюсюлманите в България. Това решение бе атакувано от неговия противник г-н Недим Генджев и през декември Апелативният съд задължи Дирекция „Вероизповедания“ към Министерски съвет да регистрира Генджев като главен мюфтия. Въпреки това по-късно дирекцията издаде документ, че главен мюфтия е Хаджи. Някои наблюдатели отбелязаха, че това е резултат от пореден опит за политическа намеса във вътрешноорганизационния живот на мюсюлманското вероизповедание.

През изтеклата година не бе регистриран също така съществен напредък и в процеса на връщане на конфискуваната от комунистическия режим собственост на религиозните организации въпреки изричната разпоредба на новия *Закон за вероизповеданията*.

Годината се характеризираше също така с появата и с парламентарния успех на новата крайно националистическа партия „Атака“, която открито агитира освен срещу малцинствата, също и срещу т. нар. „секти“. Тази политическа сила смята за „опасни секти“ религиозните групи, които обикновено се наричат „нови религиозни движения“ и иска от държавата „да вземе решителни мерки срещу тях“. В статия с програмен характер, поместена във в. „Атака“ от 25. 10. 2005 г., депутатът от едноименната партия Павел Чернев пише: „Походът ни срещу „Свидетели на Йехова“ е само началото на една широка политическа и обществена кампания, която АТАКА възнамерява да предприеме срещу инвазията на сектите в България“... защото „редица неразкрити престъпления, включително и убийства, издават религиозен характер и водят към съществуващи култови групи и секти в България.“

През 2005 г. бяха заведени повече от 80 дела пред Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ) в Страсбург по повод полицейската акция от 20 юли 2004 г. Те са заведени направо пред ЕСПЧ, защото превземането на храмове е станало по разпореждане на прокуратурата по реда на чл. 118, ал. 3 от *Закона за съдебната власт* (ЗСВ), което изключва възможност за обжалване пред съд¹⁴. Според г-н Лъчезар Попов, председател на УС на Института за принципите на правото, който е адвокат на жалбоподателите, последните са 800 души (от тях 36 свещеници, 8 църковни служители, 35 църковни настоятели и 721 миряни), а жалбите са за нарушения на чл. 9 от *Европейската конвенция за правата на човека и основните свободи* (ЕКПЧОС) и на *Първия допълнителен протокол към Конвенцията*. Несъмнено това е най-голямото дело, което български граждани са завеждали досега пред ЕСПЧ. Г-н Попов заяви на 17 януари т. г. в интервю

¹³ Подробен анализ на недостатъците на *Закона за вероизповеданията* може да бъде намерен в споменатия по-горе доклад.

¹⁴ Според чл. 118, ал. 3 от ЗСВ прокурорът „предприема действия за отмяна на незаконосъобразни актове и за възстановяване в бързи и неотложни случаи на самоуправно нарушени права“. Тези действия не могат да се обжалват пред съд, нито да бъдат отменени от вишестоящ прокурор, защото няма по-висока прокурорска инстанция от Главна прокуратура на Република България.

пред представител на БХК, че от Страсбург са го уверили, че делата ще се движат с възможно най-голяма скорост.

През 2005 г. бяха нарушени религиозните права също така и на някои „нетрадиционни религиозни движения“. Най-значимите нарушения са две.

При първото на 25 ноември 2005 г. народният представител от „Атака“ Павел Чернев в питане към министъра на вътрешните работи Румен Петков призова последния „специалните служби да вземат под свой контрол и наблюдение общности като „Свидетелите на Йехова“, които, според него попадат под ударите на чл. 108 и 109 от *Наказателния кодекс*¹⁵. Министърът на вътрешните работи, вместо да даде отпор на провокационните твърдения на депутатата Чернев, заяви, че „... йеховистите продължават да не спазват поетите ангажименти и използват всеки опит за държавна намеса, за да дискредитират Република България и да водят съдебни дела пред Международния [Европейския] съд по правата на човека в Страсбург“. По-нататък той каза, че въпросът на народния представител е „повече от уместен с оглед на реалната ситуация, в която се намираме“. Министърът добави също, че „подкрепя безрезервно“ първата част от въпроса на г-н Чернев, където последният е заявил, че „деноминацията влиза в хипотезите на чл. 108 и 109 от НК“, защото „религиозната общност отново пропагандира отказ от кръвопреливане, приближаване на края на света и отказ от съобразяване със светското управление на държавата“. Г-н Петков призовава също така да се предприемат „определени законодателни действия, които биха гарантирали спазването на правата на човека в нашата страна, но биха гарантирали и този тип хигиена (!), за който Вие говорите и за която, както вече казах, Ви подкрепям изцяло“¹⁶. Няма данни министърът на вътрешните работи да се е отказал от изявленията си или да е поднесъл официални извинения на „Свидетелите на Йехова“.

При второто на 26 октомври 2006 г. МВР забрани на известния корейски проповедник д-р Сан Мьонг Муун да влезе в страната, за да основе – в рамките на обиколката си в сто града в целия свят – български клон на новата си организация „Вселенска федерация за мир“. Забраната бе мотивирана с „усложнената ситуация в страната“, настъпила след убийството предния ден в София на известния banker Емил Кюлев. Убийството на финансиста е част от водената от много години вече у нас гангстерската война. Очевидно е, че преподобният д-р Муун няма нищо общо с това престъпление, а и забраната не бе мотивирана със загриженост за личната сигурност на чужденеца. В последните дни преди пристигането на корееца крайно националистически групи разгърнаха ожесточена кампания с искане да не му се разреши да влезе у нас и изглежда МВР е решило, че трябва да удовлетвори желанието им. Освен това организаторите на посещението не получиха писмен документ за забраната. Така тя не можеше да бъде обжалвана по предвидения в закона ред.

През годината продължиха случаите на административни наказания заради разпространяване на религиозна информация по улиците. На 12 юли 2005 г. пловдивската община глоби с 200 лв. г-н Ханс Амон, член на „Свидетели на Йехова“, заради това, че на 28. 3. 2005 г. „разпространявал брошури с

¹⁵ Тези членове инкриминират съответно разпространението на „фашистка или друга антидемократична идеология или насилствено изменение на установения от Конституцията на Република България обществен и държавен строй“, както и „образуването или ръководенето на организирана престъпна група, която си поставя за цел да извършва престъпления по тази глава“.

¹⁶ Стенограма от 53-то заседание на 40-то Народно събрание, 25 ноември 2005 г.

религиозно съдържание на публично място”¹⁷. През декември един съд в Пловдив потвърди глобата и сега случаят е висящ пред следващата инстанция – Окръжния съд.

БХК получи информация за случаи на необосновано разпитване и възпрепятстване на устната религиозна агитация от страна на полицията или на общински длъжностни лица в Пловдив, Стара Загора, Велико Търново, Перник.

През април 2005 г. на група мормони от Плевен бе забранено да разпространяват брошури с религиозно съдържание по улиците на града. Според председателя на УС на Института за принципите на правото г-н Лъчезар Попов по случая е подадена жалба.

През годината БХК установи и няколко случая на дискриминация, основана на религиозна принадлежност. През октомври една фирма от Велико Търново публично съобщи, че отказва да приеме пристигналата по редовен договор за обмен германска стажантка Кристина Енгел, защото тя е заявила, че е член на „Свидетелите на Йехова”. Пострадалата е подала жалба до Комисията по защита срещу дискриминация¹⁸. През октомври 2005 г. двама протестантски проповедници бяха нападени от мюсюлмани, докато разпространяваха покани за филм с евангелско съдържание в гр. Гоце Делчев¹⁹. Подобен инцидент е станал и на 4. 8. 2005 г. в с. Грохотно, близо до Девин, където студенти евангелисти, разпространяващи филми с библейско съдържание, са били посрещнати с протестна демонстрация, водена от местни имами, в резултат на което кметът на селото е оттеглил даденото им от него самия разрешение да разпространяват филмите си²⁰.

Продължават и случаите на дискриминационно и насаждащо омраза на религиозна основа поведение на някои медии. Телевизионният канал „СКАТ”, известен като рупор на партия „Атака”, води системна пропаганда срещу т. нар. „секти”. Същото прави и вече споменатият в. „Атака”. В резултат на насъскването от ТВ „СКАТ” и най-вече на предаването „Паралакс” на известния като върл противник на „сектите” телевизионен журналист Валентин Касабов жители на бургаския квартал „Меден рудник” протестираха срещу откриването на 2 октомври на сграда, принадлежаща на „Свидетелите на Йехова” под предлог, че е „опасна” за децата им и че религиозната организация ги е излъгала, като не съобщила на населението какво ще е предназначението на сградата. На 18 и 19 октомври постройката беше нападена с камъни, а на 23 октомври бургаският депутат от БСП Стойко Танков заяви в Народното събрание, че „ще сезира прокуратурата за незаконния молитвен дом на „Свидетелите на Йехова” в града²¹. Има и други случаи на разпалване на религиозна ненавист чрез медиите – публикации във в. „24 часа”, предавания на „Нова телевизия” и др²².

¹⁷ Решение № 360 на Пловдивския районен съд по НАХД 1442 от 20.12.2005 г.

¹⁸ За повече подробности вж. *Росица Стойкова*, „Свидетели на Йехова” подадоха жалба в Комисията за защита срещу дискриминацията, сп. *Обектив*, бр. 126, ноември 2005 г.

¹⁹ Съобщение от пастор *Николай Неделчев*, президент на *Европейския евангелски алианс*, цитирано по *“Religious Freedom in Bulgaria, Romania and Turkey: in depth”*, доклад, изготвен през ноември 2005 г. от холандската организация *Jubilee Campaign NL*, стр. 13.

²⁰ Пак там, стр. 12

²¹ Вж. в. „*Компас*” от 24 октомври 2005 г. „БСП ще сезира прокуратурата за молитвения дом на „Свидетели на Йехова”.

²² Например „*Опасна секта сее чудеса*”, в. „24 часа”, 16 юли 2005 г., както и сутрешно

Продължава практиката на неравнопоставеност на малцинствените религии по отношение на достъпа им до национален ефир. Големите ТВ канали с национално покритие като правило излъчват само и единствено програми с православна насоченост (изключение прави едно неделно сутрешно предаване на програма „Христо Ботев“ на БНР, в което се говори и за други религии освен за православната, но в чисто познавателен ключ). Вече пета година молбата на „Обединена Божия църква“ за получаване на лиценз за радиостанция се отклонява от СЕМ поради „липса на техническа възможност“. По същия начин радио „Глас на мира“ в Сливен, една евангелска радиопрограма, има програмен лиценз, даден от СЕМ, но няма технически такъв и поради това не може да работи. В същия град обаче работят други радиостанции въпреки липсата на технически лиценз. И по двата случая има висящи дела пред съдилищата.

Както през предишните години, и сега продължава практиката за създаване на затруднения пред чуждестранни мисионери в опитите им да получават разрешение за работа в България. „Свидетелите на Йехова“, а и други малцинствени религиозни групи се оплакват, че трябва да чакат неколкостранно повече, отколкото е обичайно, за да получат техни чуждестранни мисионери необходимата виза за престой в България, а през декември 2004 г. на двама германски мисионери не бе разрешен достъп до България без никакви обяснения.

6. Свобода на изразяване, враждебна реч

През 2005 г. ситуацията със свободата на изразяване не отбеляза съществен напредък. Старите проблеми като неадекватната и дискриминационна медийна регулация, използване на наказателната процедура за сплашване на журналистите и корупцията, съпътствана от стесняване на полето на публичното обсъждане в много от медиите останаха. През годината се увеличи значително антимащабната враждебна реч в някои от медиите, които не само - както в минали години - рутинно съобщаваха етническата принадлежност на извършителите на престъпления, когато те са от етническите малцинства, но също така открито подбуждаха към етническа омраза и дискриминация. Официално съществуващите и създадените от самите медии регулаторни механизми не реагираха адекватно на този проблем.

През февруари петчленен състав на Върховния административен съд отхвърли жалбата на бившия директор на Българската национална телевизия (БНТ) и утвърди законността на неговото уволнение. И докато дотогава медийните специалисти рисуваха картини на двудиректорство - възстановеният Кирил Гоцев управлява БНТ заедно с новоназначената Уляна Пръмова, след решението на ВАС те се умълчаха. Възможните версии за подобна странна метаморфоза в поведението на медиите са много. Но нито една не е в полза на „независимата“ медийна система. Самият Гоцев рязко намали публичните изяви. Те му бяха необходими, за да превърне врага си СЕМ в обществено зло. Сетне се сприятели с враговете си, стана технически консултант на СЕМ и вече нямаше нужда от шум. Публичността бе употребена за частни интереси. Дори ако понякога те са съвпадали с обществения интерес,

медиите се оказаха само трибуна за изявата им. И с ласкавото самомнение, че именно те са запознали аудиторията с проблема. Миризмата на протеклата договорка между СЕМ и Гоцев не възбуди нюха на медиите за нещо нередно. Куражът на медийните репортери не стигна, за да влязат в проблема. СЕМ, за който Гоцев беше по-черен от дявола, взе лошото момче при себе си. Гоцев пък отиде да работи при онези, които публично клеймеше като непрофесионалисти. Оказа се, че вестниците нямат повече интереси в този бивш скандал.

През 2005 г. СЕМ продължи да реагира неадекватно на засилващите се прояви на ксенофобско и расистко говорене по някои електронни медии. Немалко кабелни оператори и най-вече кабелната телевизия „СКАТ“ излъчваха всекидневни или седмични програми, с които нерядко сериозно нарушаваха *Закона за радио и телевизия* (ЗРТ), който забранява подобни излъчвания²³. За разлика от 2003 г., когато напълно в разрез с нормите за свобода на словото СЕМ заличи от регистъра ТВ „Ден“ заради предаването на Ник Щайн „От телефон до микрофон“²⁴, този път СЕМ не реагира. Независимо от различните сигнали от правозащитни и ромски организации за нарушение както на ЗРТ, така и на *Закона за защита от дискриминация*, медийните надзорници не извършиха никакви действия, задължителни за един регулаторен орган. Нещо повече. Самите те допуснаха дискриминация, отхвърляйки през януари искането на група македонци за излъчване на предавания на македонски език по националната телевизия. За това, че БНТ все още е далеч от това да бъде истинска обществена телевизия, свидетелства и мащабното изследване на тема „Телевизията в Европа: законодателна рамка, практики и независимост“, осъществено в продължение на две години от Европейската програма за наблюдение и подкрепа на Институт „Отворено общество“. Изводите на изследователите за това каква е телевизията, която гледаме, бяха публикувани през октомври 2005 г. в обемист доклад²⁵. От него става ясно, че както в български, така и в общоевропейски мащаб пазарните механизми сами по себе си не могат и не бива да определят бъдещето на обществените електронни медии. В този смисъл на преден план излиза въпросът с органите на медийна регулация, които трябва да са напълно независими институции, а също така следва да разполагат с достатъчно ресурси и правомощия, за да могат ефективно да следят представянето на операторите и степенята, до която те се съобразяват със законодателството. Наред с това очакванията към обществените електронни медии продължават да вървят по посока на създаването на механизми за гарантиране на прозрачност на разходите, най-вече що се отнася до начините, по които се използват обществените фондове. Най-важните акценти от доклада по отношение на обществения характер на БНТ се оказаха както слабото присъствие на разследваща журналистика, така и особено лошото отразяване на проблемите на отделните етнически малцинства. Изводите категорично сочат, че операторите остават длъжници на обществото, тъй като показват твърде пестелива, едностранчива и непредизвикваща особен интерес сред

²³ Виж по-долу: **Защита на малцинствата и дискриминация на етническа основа, агресивен национализъм и ксенофобия**

²⁴ Виж: *Правата на човека в България през 2003 г., Годишен доклад на Български хелзинкски комитет*, март 2004 г., достъпен на: www.bghelsinki.org.

²⁵ Open Society Institute – EU Monitoring and Advocacy Program, *Television across Europe: regulation, policy and independence*, Budapest, 2005.

аудиторията картина, която отделя прекалено широко място за традиционни стереотипи, негативни нагласи и спекулации. Единствени изключения в България са програмите на турски език на БНР (на къси и средни вълни, но с ниска слушаемост), 10-минутният всекидневен бюлетин на БНТ (излъчван в 17 часа, слабо гледаемо време), както и няколко местни телевизии. Електронните медии все още не разбират етническите групи, чиито представители като правило не намират място в редакционните им екипи. Колкото до широко прилаганата идея да се организират специализирани предавания за тези групи, те обричат цялата идея с отразяването на различията на провал. Вместо да присъстват като интегрална част от общите програми, представящи основните въпроси от дневния ред на българското общество, където тези проблеми са на преден план, специализираните предавания директно ги отпращат в нишата на слабата гледаемост. Същевременно те са чужди на представителите на тези групи и като проблематика, и като средства за изразяване. Отделен аспект на изследването е свързан и с равнището на новините в БНТ. Видим е задълбочаващият се процес на профанизация на съдържанието и таблоидността на новинарските програми.

Употребата на наказателното законодателство срещу журналисти в България продължи и през 2005 г. По инициатива на прокуратурата през цялата година тече наказателното дело срещу журналиста Джордже Бухнич, снимал през 2004 г. със скрита камера незаконна търговия с цигари на контролно-пропускателния пункт Русе-Гюргево²⁶. Едва на 27 декември той бе оправдан от Русенския окръжен съд. През годината БХК се ангажира и с наказателното дело за клевета срещу журналистката от в. "Тутракански глас" Калина Грънчарова. През есента тя бе осъдена от районния съд да плати 500 лева глоба. По-късно решението бе обжалвано, но до края на годината делото не успя да приключи.

През втората половина на 2005 г. БХК проведе изследване на взаимоотношенията на българските печатни и електронни медии с PR агенциите.²⁷ Изследването разкри корупционни практики в някои от медиите, включително пряко заплащане на журналисти за написани от тях статии или излъчени материали, без те да са обозначени като платени. То също така показва тясната, но скрита финансова зависимост между редакциите на някои медии и определени икономически и политически кръгове. Тези практики, според изводите на изследването, силно стесняват сферата на публичното обсъждане, изключвайки от него онези групи в българското общество, които нямат достъп до власт и пари.

Положението с достъпа до информация през 2005 г. не се промени съществено. Програма Достъп до информация (ПДИ), неправителствена организация, работеща в обществен интерес, подпомогна 408 граждани и юридически лица в техните опити да получат информация от държавни органи. Случаите, в които такава информация се търси, включват:

- Дейността на държавните органи, отнасяща се до договори с частни фирми, обществени поръчки и процеса на приватизация.

²⁶ Виж: Правата на човека в България през 2004 г., *Годишен доклад на Български хелзински комитет*.

²⁷ През 2006 г. предстои публикуване на книгата "Преформулиране на публичността", в която ще бъдат представени резултатите от изследването "Взаимодействие между PR и медии", което БХК осъществи съвместно с Българската медийна коалиция и Факултета по журналистика и масови комуникации.

- Информация, която се съдържа в публичните регистри като например Регистъра на имуществото на лицата, заемащи висши държавни длъжности, Публичния регистър на издадените и презаверени билети за лов и Регистъра на експертите, лицензирани да извършват оценка на въздействието на околната среда.
- Информация за дейността на агенциите за обществен финансов контрол (информация за финансови одити, изразходването на бюджетни ресурси, вътрешнофинансови проверки и т. н.).
- Активно се търси и информацията относно състоянието на околната среда.

В определени случаи държавните органи отказваха информация, използвайки повече формални, отколкото законни аргументи. За да отговори на тази тенденция, ПДИ подкрепи съдебно дело, започнато от неправителствена организация от Разград. Кметът на Разград отказва информация под претекст, че неправителствената организация не е предоставила доказателства за правосубектност. Отказът е обжалван пред Окръжния съд, който оставя жалбата без разглеждане. Правният екип на ПДИ обжалва определението на Окръжния съд пред Върховния административен съд, който в свое решение постанови, че всеки има право на информация, без да е необходимо да доказва каквото и да било.

В други случаи държавните органи отказват информацията от публичните регистри с мотив защита на лични данни. Впоследствие се оказва, че разкриването на такава информация може да покаже наличието на възможни злоупотреби или корупция (например в оценката на последствията от построяването на нова атомна електроцентрала върху околната среда, при лова на диви животни и т. н.). Друг проблем, който се разкрива при работата върху подобни случаи, е разбирането, че личните данни в публичните регистри не са обект на защита.

През 2005 г. ПДИ подкрепи клиентите си в нови десет важни дела за достъп до обществена информация, подбрани по следните критерии:

- Висок обществен интерес от търсената информация (дело на журналистката Зоя Димитрова срещу Президента на Република България; журналистът Красимир Крумов срещу Шуменския областен управител; вестник "Новинар" срещу Министерството на регионалното развитие и благоустройството).
- Възможно влияние върху политиките на национално равнище (журналистът Христо Христов срещу Националната разузнавателна служба; Христо Христов срещу Висшия съдебен съвет; вестник "Новинар" срещу Министерство на регионалното развитие и благоустройството; Юрий Иванов срещу Агенцията за държавен вътрешен финансов контрол).
- Тълкуването на закона от важно значение за прилагането му (екологично сдружение "За Земята" срещу Министерство на финансите; Информационен и учебен център по екологията срещу Министерски съвет; Кирил Терзийски срещу Министерство на финансите).
- Друга информация, която може да бъде от значение (журналистката Зоя Димитрова срещу Президента на Република България; журналистът Христо Христов срещу Националната разузнавателна служба; Кирил Караиванов срещу Държавна агенция "Държавен резерв и военновременни запаси").

7. Свобода на сдружаването и мирното събрание

През 2005 г. свободата на сдружаване и мирно събрание в България стана обект на обсъждане в три решения на Европейския съд по правата на човека в Страсбург. И трите бяха на македонци в България; и по трите съдът намери нарушения на чл. 11 от *Европейската конвенция за правата на човека*. На 20 октомври бяха обявени две решения – на *ОМО Илинден и Иванов срещу България* и на *ОМО Илинден ПИРИН срещу България*. В първия случай съдът намери нарушение на чл. 11 от ЕКПЧ заради поредица от забрани от местни власти на мирни публични мероприятия на македонци в България, практика, която продължава още от началото на 90-те години и която веднъж вече бе заклеямена от съда в решението *Станков и ОМО Илинден срещу България*²⁸. Във втория случай съдът намери нарушение на чл. 11 от ЕКПЧ заради обявяването за противоконституционна през 2000 г. на политическа партия, в която членуваха основно македонци и чрез която те бяха избрали няколко представители в местните органи на властта. Според българския Конституционен съд партията е заплаха за националната сигурност на страната. В подкрепа съдът се позова на няколко изказвания на нейни активисти и лидери и ги обяви за сепаратистки. Съдът в Страсбург обаче отхвърли тези аргументи и обяви, че забраната е непропорционална и не съответствува на нормите на едно демократично общество. На 24 ноември ЕСПЧ произнесе решение по делото *Иванов и други срещу България*. С него съдът намери нарушение на чл. 11 и 13 от ЕКПЧ заради забрана на митинг на български македонци в София през август и септември 1998 г.

Реакцията на властите на публични събрания на македонци бяха, както и в предходните години, смесени. На 24 април македонски активисти успяха да отпразнуват годишнината от смъртта на Яне Сандански на Роженския манастир необезпокоявани. На честването имаше и официална делегация от Република Македония. На 31 юли активисти на ОМО “Илинден” проведоха митинг на Самуилова крепост около Петрич въпреки забраната на кмета на общината. Полицията, въпреки че допусна честването, заснимаше на видео цялото мероприятие. Трима души, които ходили за пръв път на подобно честване, бяха впоследствие викани в полицията и сплашвани.

На 12 септември полицията в Благоевград не допусна активисти на ОМО “Илинден” да поднесат венец на паметника на Гоце Делчев в града. Полицаи иззеха четири от техните знамена и един плакат, а по-късно и един венец с лента, който смачкаха демонстративно на площада. На Борис Павлов бе съставен акт за административно нарушение. Полицаите се позовали на забрана на мероприятията от кмета на града, която обаче не била връчена на участниците. Те трябваше да подадат молба, за да получат препис впоследствие. На връщане от Благоевград група македонски активисти била нападната от неидентифицирани частни лица при опита си да поднесат цветя на един паметник в село Черниче. Там те били замеряни с камъни и псувани от кола, номерата на която били завити с найлон, за да не се виждат.

Нарушаването на правото на мирно събрание в България бе допуснато и по други поводи през годината. На 22 август кметът на Варна забрани гейпарад в града под натиск на обществен комитет към Варненската и Великопреславска

²⁸ *Станков и Обединена македонска организация Илинден срещу България*, Applications nos. 29221/95 and 29225/95), Решение от 2 октомври 2001 г.

православна митрополия. Комитетът заплаши със свикване на анти-гейпарад. В няколко случая по повод разпръскването на масовите протести, породени от кризата със сметта в София, има основание да се предполага, че властите и частни охранители използват неправомерно сила и заплахи. На 8 юли при нападението над протестиращите в кв. Суходол през нощта няколко души бяха бити с палки и ритници и получиха наранявания. На 17 септември полицията застави няколко души в с. Мрамор, около София, да подпишат предупредителни протоколи, че няма да участват в митинга срещу площадката за пакетиране на боклук, насрочен за следващия ден. На 23 ноември частни охранители бяха протестиращи срещу опитите да се складира боклуците в мина „Чукурово“ близо до с. Габра, Софийско.

8. Условия в местата за лишаване от свобода

- Затвори

През 2005 г. броят на лишените от свобода в българските затвори и затворнически общежития продължи да нараства. Към 31. 12. 2005 г. броят им бе 11 436, увеличение с 565 в сравнение с 31. 12. 2004 г. Броят на обвиняемите през 2005 г. отбеляза леко увеличение и към 31. 12. 2005 г. нарасна до 389 лица. Същото се отнася и за броя на подсъдимите, които към същата дата са били 1691. Както и през предходната година поредното увеличаване на затворническата популация в българските затвори средно с 5 % се дължи основно на увеличаването на лишените от свобода с влезли в сила присъди. Тези тенденции се развиха на фона на нееднократно декларираното от властите намаляване на регистрираната престъпност, както и на престъпността, установена чрез изследвания на жертвите на престъпления²⁹.

След разширяването на законодателните възможности за настаняване на осъдени затворници в открити и преходни общежития се постигна известно, макар и незначително увеличаване на броя на настанените в тях затворници.

Броят на лишените от свобода в общежитията от открит тип се увеличи в сравнение с предходната година от 632 на 696 души. По-голямо е увеличението на броя на лишените от свобода в общежитията от преходен тип за същия период – от 1273 на 1439 към 31. 12. 2005 г. Увеличаването на затворническата популация в общежитията от открит и преходен тип обаче не реши основният проблем пред пенитенциарната система през 2005 г. – продължаващата голяма пренаселеност на повечето от корпусите на затворите за рецидивисти, както и на две от общежитията от закрит тип – „Кремиковци“ край София и „Атлант“ в Троян. Това прави системата като цяло една от най-нечовешките в региона, както бе установено по време на съвместните мисии на неправителствени организации в местата за лишаване от свобода през 2004 и 2005 г. В българското законодателство няма утвърден стандарт за жилищна площ на затворник в пенитенциарните учреждения и те са задължени да приемат всички, които системата на наказателно правораздаване им изпраща. В повечето от затворите на един лишен от свобода се падат по-малко от два кв. м., а непокритата площ е дори под един кв. м. В най-пренаселените затвори леглата са монтирани едно над друго на два и дори на три етажа. Най-голяма е пренаселеността в затвора

²⁹ Виж: Център за изследване на демокрацията, *Тенденции на престъпността в България: Полицейска статистика и виктимизационни изследвания*, София, 2005 г.

в Пловдив, където броят на затворниците няколкократно е надвишил възможностите на затвора да осигури макар и минимално зачитане на тяхното човешко достойнство. Затворите в Плевен и Варна също се нуждаят от спешни мерки за облекчаване на пренаселеността, за увеличаване на личното пространство и подобряване на осветеността и вентилацията на килиите.

Сградният фонд на затворната система в страната е изключително стар. Затворът в София е строен преди 100 години, а корпусите на затворите в Ловеч, Пазарджик, Враца, Стара Загора, Варна и Бургас са строени през 20-те и 30-те години на XX век. Жилищните помещения, санитарните възли и общите части в тях са крайно амортизирани, а състоянието на подови настилки, стени, тавани и дограми е изключително лошо. Килиите на затворите в София, Враца, Плевен, Стара Загора, Пловдив, Сливен, Варна и Бургас, както и тези в общежитието в Троян нямат самостоятелни санитарни възли. През нощта при заключени врати затворниците използват общи кофи за удовлетворяване на физиологичните си нужди. Сериозни хигиенни проблеми произтичат и от ползването на общи санитарни възли, в които няма топла вода и възможност за пране и изсушаване на бельо и дрехи.

Недостигът на пенитенциарни заведения и тяхната централизация е принудил ГД „Изпълнение на наказанията“ да извърши райониране, съгласно което значителна част от лишени от свобода изтърпяват присъдите си на стотици километри от родните си места. Така например в поправителния дом в Бойчиновци се настаняват осъдени непълнолетни от цялата страна, а лишени от свобода рецидивисти от Варненска област изтърпяват наказания в затворническото общежитие в Троян, т. е. на повече от 300 км. от домовете си. По подобен начин и с подобен ефект е извършено разпределението както за рецидивисти, така и за рецидивисти от още няколко области. Затворът в Сливен е единствен, в който се настаняват жени от цялата страна. В такива случаи възможностите за провеждане на свиждания и за други социални контакти между осъдените и техните близки са силно ограничени.

След структурирането на медицински центрове към отделните затвори медицинското обслужване на лишени от свобода не претърпя съществени промени. Относителният дял на жалбите срещу качеството и обема на медицинското обслужване в затворите през 2005 г. дори отбеляза леко увеличение. Проблемите пред затворническото здравеопазване са свързани със снабдяването с лекарства и със заплащането за специализирани прегледи за неосигурените затворници. Сериозен проблем пред съвременната пенитенциарна система произтича от продължаващото увеличаване на наркозависимите затворници. Въпреки специфичния профил на извършителите на престъпления, свързани със зависимости, правното положение на тази категория лишени от свобода не включва дълготелни медицински или ресоциализационни грижи, поради което рискът от рецидив след изтърпяване на присъдата е много висок.

Трайна е и тенденцията към увеличаване на относителния дял на затворниците, нуждаещи се от специализирана психиатрична помощ. Медицинските лица в затворите не са инструктирани детайлно да документират следи от самоувреждания, изнасилвания и побои, което препятства усилията на компетентните органи да извършват разследвания по жалби на потърпевшите.

В края на април и началото на май 37 чужди граждани, изтърпяващи присъди в Софийския затвор, започнаха гладна стачка. Протестът им бе насочен срещу неравнопоставеното им третиране спрямо българските

затворници по отношение на възможностите за условно предсрочно освобождаване, прекъсване на наказанията, отпуски, годишни почивки и преместване в общежития от открит и преходен тип, както и срещу бавната процедура за осъществяване на трансфер в родните им страни. Основни пречки за осъществяване на трансферите са големите размери на глобите, които те дължат на държавата. В българското законодателство по отношение на осъдените чужденци няма ограничителни разпоредби, поради което част от исканията на чуждите граждани, свързани с облекчаване на положението им, биха могли да бъдат удовлетворени.

Представители на някои от регистрираните вероизповедания имаха възможност да провеждат свои богослужения с лишени от свобода. В някои от затворите инспекторите по социална дейност, които се занимават с организирането на рехабилитационни мероприятия, работят с 80-100 и дори по-голям брой лишени от свобода, което възпрепятства ефективната индивидуална и груповата работа. Високият относителен дял на неграмотните и полуграмотните затворници налага методично и обхватно провеждане на огромен брой грамотителни и професионални курсове, каквито обаче се провеждат в много ограничени мащаби.

Дисциплинарната практика в отделните затвори не е уеднаквена. Въпреки прецизираната нормативна уредба, практиката по констатиране на нарушения, налагане на наказания и изолации и тяхното обжалване дават поводи за жалби на затворниците. Битовите условия и възможностите за занимания в някои от зоните с повишена сигурност е необходимо да бъдат подобри. С изключение на затвора в Бургас, където употребата на физическа сила и лошото отношение на надзорно-охранителния състав към лишени от свобода остана неизживян проблем, в останалите затвори жалбите на лишени от свобода срещу употреба на физическа сила и помощни средства не са се увеличили.

- Следствени арести

През 2005 г. БХК публикува своя доклад за резултатите от осъществения няколкомесечен мониторинг на следствените арести в България³⁰. Според заключенията на БХК това е системата, в която съвкупните условия на задържане в България са в най-голяма степен нечовешки и унижителни и която има най-сериозна нужда от реформа.

През 2005 г. в страната функционираха 51 следствени ареста. Общият брой на обвиняемите, настанени в тях, се движеше в рамките на 850-900 души във всеки един ден от годината. И през 2005 г. в няколко от арестите за ограничен период от време броят на задържаните лица е надхвърлял капацитета им. Това в най-голяма степен се отнася за ареста в Пловдив и за пограничните арести в Свиленград и Сливница, за които високата пренаселеност е сериозен проблем. През октомври 2005 г. арестът в Елхово, който бе един от деветте ареста, намиращи се под кота 0, бе закрит и едновременно с това бе въведен в експлоатация новоизграден арест, отговарящ на всички изисквания за зачитане на правата на обвиняемите лица.

Материалната база на следствените арести не е съобразена с международните стандарти за третиране на лишени от свобода. Въпреки

³⁰ За следствените арести отново, Доклад на БХК, София, 2005 г., достъпен на www.bghelsinki.org.

извършените ремонти на много от арестните помещения и подобряването на осветеността, проветрението и хигиената, общите условия в килиите са далеч по лоши от условията в затворите. Голяма част от арестите не разполагат с необходимите площадки за престой на открито, с помещения за провеждане на свиждане с близки и роднини, както и със защитници. На обвиняемите лица не са осигурени възможности за смислени занимания и достъп до телевизионни и радиопредавания. Медицинското обслужване в следствените арести не е интегрирано със системата на националното здравеопазване, вследствие на което произтичат редица проблеми, свързани със специализираната медицинска помощ и стоматологичното обслужване на обвиняемите лица. Реформирането на системата на арестите бе стимулирано от водените и спечелени дела на задържани лица срещу условията, при които са пребивавали в килиите пред местни и международни трибунали³¹.

По инициатива на Главна прокуратура през февруари 2005 г. прокурори от ВКП, военните и окръжни прокуратури извършиха масирана инспекция на всички следствени арести и на групите за обвиняеми и подсъдими в затворите. Някои от прокурорските посещения в следствените арести бяха осъществени съвместно с екипи на БХК. Проверката имаше за цел да констатира степента на зачитане на правовите и битови стандарти на обвиняемите лица. Констатациите след извършването на проверката бяха, че арестите в Петрич, Габрово, Лом и Свиленград са абсолютно непригодни за използване и че с изключение на няколко ареста и обособените групи за обвиняеми и подсъдими в затворите, всички останали следствени арести не отговарят на европейските изисквания за минимално необходимо пространство, за престой на открито, за самостоятелни санитарни възли, за осветеност и пр. В доклада на прокуратурата се препоръчва арестите, намиращи се под кота "0", без прозорци, без санитарни възли и умивалници да се затворят, тъй като не подлежат на преустройство. Препоръката се отнася и за арестите, намиращи се на последните етажи, тъй като липсва възможност за изграждане на санитарни възли, умивалници и избиването на прозорци.

9. Защита на малцинствата, защита от дискриминация, агресивен национализъм и ксенофобия

На парламентарните избори през юни в българския парламент получи представителство крайно националистическата коалиция "Атака". Тя използва агресивна расистка и ксенофобска пропаганда по време на предизборната си кампания, насочена главно срещу българските роми. Те бяха нееднократно описвани от лидера и от други представители на коалицията като криминална общност и като заплаха за българите поради високата си раждаемост. Обект на нападки в по-малка степен станаха и българските мюсюлмани, както и представителите на други по-малки религиозни общности. В края на юли по време на преговорите за правителство, в които участва и ДПС, "Атака" демонстрира пред парламента с викове "Няма да позволим на Станишев да ни сложи фесове!" Лидерът на "Атака" е краен антисемит и отрицател на холокоста. Влизането на партията в парламента стимулира негативното стереотипиране на ромите в медиите и затрудни всякаква интеграционна

³¹ Виж по-горе: **Изтезания, нечовешко и унижително отнасяне и наказание.**

политика. Такава на практика не бе провеждана от българските правителства през годината, въпреки декларациите за подкрепа на "Десетилетието на ромското включване", което се откри официално в София в началото на февруари.

Дискриминацията и социалното изключване на ромите продължиха да се проявяват в сферите на образованието, жилищната политика, наемането на работа, здравеопазването и правораздаването. На 31 август бяха разрушени повече от 20 къщи в един от ромските квартали на София по заповед на кметската управа в един от столичните райони. На останалите на улицата хора не бяха осигурени жилища. През септември управата на друг софийски район направи опит за събаряне на цял ромски квартал, съществуващ още от началото на XX век, без да осигури подслон за оставащите без покрив хора. Този опит бе временно спрял от прокуратурата и от съда до изясняване на правната и фактическа ситуация. Заплахата от разрушаване обаче остана да виси над ромските семейства.

След съставянето на правителство, последвало парламентарните избори през юни, в няколко града на България бяха организирани националистически мотивирани протести срещу назначаването на областни управители от ДПС, един от трите партньора в новата управляваща коалиция, който традиционно набира гласове сред етническите малцинства. През август инициативен комитет от Пазарджишко съобща, че Сергей Станишев ще трябва да прочете заповедта за областен управител в църквата в Батак. По същото време 15 бургаски организации обявиха, че ако бъдат назначени "турчин или българи от квотата на ДПС", в Бургаско ще пламне гражданска война. Митингите във Варна издигнаха лозунга: "Не щем областен с чалма!". Националистическите настроения обхванаха дори и местните партньори в управляващата коалиция. Така лидерката на БСП в Панагюрище Недялка Наплатанова заяви, че "управител на Пазарджишка област от ДПС ще е гавра с традициите на Четвърти революционен окръг".

През 2005 г. продължи съдебното прилагане на *Закона за защита срещу дискриминацията* (ЗЗД). Бяха постановени няколко значими първоинстанционни съдебни решения по дела за защита на роми от расова дискриминация. За пръв път не само в България, но и в Европа съд установи расова сегрегация на ромски деца в училище. Софийският районен съд се произнесе, че софийското 103-о училище в ромския квартал "Филиповци", в което учат единствено ромски деца, е расово сегрегирано в нарушение на закона, отговорността за което е на министъра на образованието и общинските органи. Съдът установи, че тези органи, които са длъжни да взимат мерки да не допускат сегрегация в образованието, са бездействали, като отрицателните последици от това положение за обществото са огромни. Делото бе заведено от името на Европейския център за правата на ромите, международна организация, работеща в обществен интерес, на основание специалното право на такива организации да водят антидискриминационни дела в обществен интерес.

За пръв път беше осъдена Прокуратурата на България за дискриминация срещу роми. С това си решение Софийският районен съд установи прецедент, като постанови, че изявления от страна на магистрат, изразяващи негативно, пренебрежително отношение към ромите като етническа група, съставляват нарушение на *Конституцията* и международното право. Расистките изявления на прокурора бяха направени в текста на официално прокурорско постановление, с което се прекратява разследването по повод на смъртта на

ром. Делото бе заведено и спечелено от братя на загиналия, който също пострадал заедно с майка си при трагичния инцидент. Случаят разкрива значим проблем на българската система на наказателно правораздаване, която системно дискриминира ромите, като ги оставя беззащитни, когато са жертви на престъпления, а ги преследва непропорционално сурово, когато са обвинени за извършители.

Съдилищата в страната осъдиха редица търговски дружества, стопанисващи обществени заведения като кафенета, ресторанти и хотели, за етнически мотивирани откази да допускат до обслужване роми, както и частни работодатели за такива откази да наемат роми на работа. Сред осъдените за отказан на роми достъп до обществени услуги беше важна публична институция като Българската академия на науките, както и директор на ведомствен хотел на БАН, отказал да допусне роми да ползват услугите на хотела, като открито заявил, че не приема роми за клиенти.

Друга важна обществена институция, Софийският университет "Климент Охридски", беше осъден за дискриминация срещу хора с хомосексуална ориентация. С това първо осъдително решение за хомофобска дискриминация Софийският районен съд установи, че служители на университета са отказали достъп на хомосексуални мъже до сауната на университета, като изрично мотивирали тази си постъпка със сексуалната ориентация на потърпевшите. Това дело, както и немалко други, също бе заведено от правозащитна организация в обществена полза.

Тези съдебни дела бяха отразявани от медиите с интерес и в редица случаи с разбиране за тяхната важност и с подкрепа за реформаторските им цели. Медиите през 2005 г. все по-често разглеждаха темата за равенството, различието и законодателството срещу дискриминация, като с тази си дейност способстваха за обществена промяна по пътя към повече равни възможности и търпимост.

През 2005 г., с повече от година закъснение в нарушение на ЗЗД, заработи Комисията за защита срещу дискриминацията, като започна да приема жалби и сигнали за дискриминация. Тя обаче не постанови нито едно решение през тази година.

Въпреки положителните развития в сферата на съдебната защита от дискриминация като практика дискриминацията в страната не намаля през 2005 г. Напротив, ситуацията с ксенофобската пропаганда и подбуждането към расова ненавист значително се влоши по време на предизборната кампания на формацията "Атака", както и след попадането ѝ в парламента. Радикалното насъскване на етническа вражда и подбуждане към дискриминация, разпространявано от Сидеров и сподвижници, не предизвика смислена реакция от страна на основните политически сили, нито от публичните институции, оправомощени да налагат законността. Гражданското общество единствено намери у себе си ресурса да се мобилизира срещу тази агресия срещу законността и човешкото достойнство. Десетки граждански организации с дейност в най-различни сфери като права на малцинствата, права на децата, жените и хората с увреждания, медийна и правна реформа, здравеопазване и др., се самоорганизираха в обществена коалиция "Граждани срещу омразата", която заведе дело за тормоз и подбуждане към дискриминация срещу Волен Сидеров по ЗЗД. Разглеждането и решаването на това общественозначимо дело от Софийският районен съд предстои през 2006 г.

10. Дискриминация към хората с психични разстройства в институциите

През 2005 г. БХК проведе второто си мащабно изследване на психиатрични болници и диспансери, където психичноболни лица се настаняват на задължително лечение по реда на *Закона за здравето* и на принудително лечение по реда на *Наказателно-процесуалния кодекс*. В предходното си подобно наблюдение (от 2001 г.) БХК набеляза основни пропуски в българското законодателство, регламентиращи процедурата по настаняване на задължително лечение в психиатрично заведение, които бяха в остро противоречие със съществуващите международни стандарти за справедлив процес. Тези пропуски се състояха в липсата на правна регламентация за предварителна преценка от медицински експерт на психичното състояние на лице, което се задържа за експертиза в психиатрично заведение, липсата на изрично формулирани в законов акт правомощия на прокуратурата да задържа лица в лечебни заведения за експертиза, липсата на възможност за обжалване на законността на задържането пред съд от задържаното лице.

Поводът за изследването на БХК през 2005 г. бе влезият в сила на 1 януари 2005 г. нов *Закон за здравето*, който регламентира някои гаранции срещу произвол при настаняването. Новата уредба съдържа задължение за взимане на експертно становище за психичното състояние на лицето, чието задържане се иска, и опасността, произтичаща от него, като процедурата от самото ѝ начало се провежда пред съд и се дава възможност на лицето да обжалва решението за настаняване на задължително лечение. Освен това се въведе задължителна правна защита на настанявания по време на съдебното производство, определиха се максимални срокове за изготвяне на експертиза, за насрочване на съдебните заседания и се намали срокът на задължителното лечение от шест на три месеца. Новият закон обаче отново не успя ясно да формулира зависимостта между наличието на психично заболяване и обусловената от него опасност от извършване на престъпление. Разбира се, това способства за продължаване на порочната съдебна практика, която съвсем не кореспондираше на законовата разпоредба и в миналото. Сега тя води до задължително настаняване на лица, които са опасни за здравето си или за околните, без да се доказва на практика вероятността от извършване на престъпление от тези лица. От друга страна, новият закон пропуска да уреди задължителното лечение като средство за защита на лицето, защото единствено основание за задължително настаняване и лечение е опасността от извършване на престъпление.

В хода на изследването през 2005 г. изследователи на БХК посетиха 11 държавни психиатрични болници и осем диспансера за психично здраве в България. БХК установи разнообразна практика по прилагане на новата процедура за задължително лечение от психиатричните стационари и съдилищата, която нарушаваше в една или друга степен правата на психичноболните пациенти. Все пак много по-малък брой пациенти бяха задържани незаконно и лекувани принудително, отколкото в миналото. Остава непроменена и практиката да се задържат практически против волята им пациенти, които иначе са настанени на доброволно лечение, и да не се спазват разпоредбите на закона относно взимане на информирано съгласие за лечение на задължително настанени пациенти. Тревожна е практиката по имобилизиране и изолиране на пациенти в психиатричните стационари, която

продължава да бъде в разрез с изрично изработената през 2005 г. наредба, както и с международните стандарти в тази област. При посещенията си изследователите на БХК откриха и няколко смъртни случая в психиатрични стационари, които не бяха разследвани адекватно от правоприлагащите органи.

В материално отношение диспансерите за психично здраве са в много по-добро състояние от държавните психиатрични болници, където все още, особено отделенията за остро психотични пациенти, се намират в окаяно положение. Най-остра нужда от ремонт имаха болниците в Бяла, Ловеч, Паталеница и Карлуково. Стаите, помещенията за хранене и санитарните възли бяха с падаща мазилка, оскъдно обзаведени, без течаща топла вода, с много лоша хигиена.

През 2005 г. БХК продължи да се интересува активно и от положението на социалните домове за лица с умствени затруднения. За съжаление все още не са закрити двете институции – дом за жени с психични разстройства в с. Раздол и дом за мъже с психични разстройства в с. Пастра, за които Комитетът против изтезания към Съвета на Европа даде критични препоръки след посещенията си през 2003 г. В останалите домове, в които БХК е извършвал спорадични посещения през 2005 г., освен някои подобрения в материалната база не може да се отбележи напредък по отношение на качеството на живот и грижа за настанените. На хората с умствени увреждания в социалните домове не се предлагат възможности за ефективна реинтеграция в обществото.

Както в психиатричните заведения на подчинение на Министерството на здравеопазването, така и в домовете за социални услуги за лица с умствени затруднения на подчинение на Министерство на труда и социалната политика, лица с психични разстройства продължават да бъдат третирани нехуманно и унижително. Те се лекуват принудително, без надлежно взето информирано съгласие, лечението им се изразява само в медикаментозна терапия, няма активно действащи и ефективни програми за рехабилитация и социална интеграция, които да подпомогнат деинституционализирането на психичноболните, не се създават условия и за привличане на висококвалифицирани и мотивирани медицински и други кадри в системата на грижа за психично болните, което води и до ниското качество на живот и изключване на тези лица от обществото.

Изследването на БХК от 2005 г. в психиатричните стационари включи оценка на изпълнението на някои елементи от политиката на Министерството на здравеопазването за психичното здраве на Република България 2004-2012 година. Тя очертава основни приоритети като:

- борба със стигмата и дискриминацията на психичноболните, гарантиращи снижаването на икономическото и социалното бреме на психичната болест;
- осигуряване на равен и адекватен достъп до психичноздравни грижи на всички хора с психични проблеми;
- спазването на човешките права на потребителите на психиатрични услуги.

Доколкото предоставянето на психичноздравни услуги все още е концентрирано в психиатричните стационари и диспансери, то се осъществява в разрез с набелязаните реформаторски мерки и ако е налице някаква промяна, тя е непоследователно провеждана и нееднакво споделяна от общността на психичноздравните работници.

11. Право на убежище, права на мигрантите

И през 2005 г. БХК продължи своята близо 10-годишна дейност по наблюдение и правна защита на търсещите закрила, бежанците и чужденците с предоставен хуманитарен статут. Наблюдаваната през последните години тенденция в световен и регионален мащаб на засилване на държавния контрол върху имиграцията и границите измести баланса между този контрол и правото на свободно придвижване и избор на местожителство на всеки индивид изцяло в полза на държавата, превръщайки този дисбаланс в национална политика и практика във вреда на човешките права на мигрантите – имигранти и емигранти. По тези причини БХК разшири своята дейност и през 2005 г. започна регулярен мониторинг както на законодателството, така и на практиката в областта на имиграцията в България.

В областта на убежището през 2005 година продължи намаляването на броя на лицата, потърсили закрила в страната. През годината регистрираните молби за закрила бяха от 822 души от 38 страни, което в сравнение с 1127 лица от 42 страни през 2004 г. бележи спад от 27 %, а с оглед на молбите на 1549 лица от 38 страни, регистрирани през 2003 година – с повече от 53 %. Основна причина за този спад е засиленият държавен контрол по границите върху легалната и нелегална миграция, осъществяван координирано както на местно, така и на регионално ниво в рамките на присъединителния процес на България към ЕС.

Влиянието на ЕС чрез оказаната институционална и директна финансова подкрепа бе един от основните фактори, определящи националната политика и практика в тази област. Това влияние обаче не бе еднозначно по отношение на институционалното развитие. В някои области то имаше положителен ефект, като доведе до изменения в закона, установяващи по-висок стандарт на защита правата на търсещите закрила и бежанците. Така измененията на членове 13, 15, 16, 34, 70 и 71 от *Закона за убежището и бежанците* (ЗУБ) от април определено имаха положителен характер. Чл. 13 изключи като възможност основанията за определяне на молбата за закрила като “явно неоснователна” да бъдат използвани като прекратителни или изключващи клаузи, макар и чл. 17, ал.2 на ЗУБ все още да допуска това в ограничени случаи. Така националното законодателство бе приведено до голяма степен в съответствие с *Конвенцията за статута на бежанците* от 1951 г. Чл. 16 на ЗУБ бе изменен в същия дух. Чл. 34 на ЗУБ бе изменен с оглед на съдебната практика по бежански дела и ограничи възможностите за отказ за събиране на семейство само до хипотеза на наличие на изключваща клауза по чл. 12 на ЗУБ. Чл. 70 и 71 на ЗУБ въведоха оценка на възрастта след, а не преди регистрацията на молбата за закрила.

В други аспекти обаче имаше отстъпление от въведените до този момент в законодателството и практиката стандарти. Чл. 8, ал. 2 на ЗУБ стесни дефиницията за “член на семейство” и изключи от закрила възрастните и болни родители на признатия бежанец, които не могат да се грижат сами за себе си. Чл. 8, ал. 3 на ЗУБ отмени правото на съпрузите на признати бежанци да получат пребиваване също като бежанци, ако бракът е сключен след предоставянето на закрилата. Това предизвиква неравенство между браковете, сключени във и извън страната, и води до нарушение на чл. 8 от *Европейската конвенция за правата на човека*. Чл. 25 на ЗУБ позволи замяната на настойника/попечителя с длъжностно лице от общинските служби за социално подпомагане, което снижава стандарта на закрила по отношение на

разделените деца, търсещи закрила, които не се придружават от родителите си. Чл. 73 на ЗУБ узакони провеждането само на едно интервю в процедурата по оценка на молбата за закрила в отстъпление от наложения от закона и практиката стандарт на минимум две интервюта за проучване и решаване на индивидуалните случаи.

Достъпът до територия на бежанците и свързаната с това закрила чрез забраната за връщане (*non-refoulement*) продължават да не бъдат гарантирани. Няма никакъв напредък в изграждането на планираните териториални поделения на Държавната агенция за бежанците на основните входни и въздушни граници, съответно ГКПП "Капитан Андреево"-Свиленград, и ГКПП Аерогара София. Поради това на границите не се провежда ускорено производство, което да гарантира достъпа до територия на търсещите закрила. През 2005 г. бе възстановено по силата на споразумение на БХК с Национална служба "Гранична полиция" (НСГП) наблюдението на местата за задържане по границите, включително на граничните полицейски арести. В резултат на това наблюдение се констатира, че поради липсата на функциониращи транзитни центрове за ускорено производство на Държавната агенция за бежанците (ДАБ) или поне приемници за задържане на незаконно пребиваващи чужденци от Дирекция "Миграция" на МВР не се осъществява никакъв контрол върху лицата, подаващи на границата молби за закрила и тяхното допускане до територията. В резултат на установения регулярен мониторинг НСГП прие несвойственото за тази служба задължение да задържа, макар и в нарушение на чл. 71 от ЗМВР, за повече от 24 часа незаконно влезлите в страната чужденци, когато са поискали закрила в граничните полицейски арести пред по-лошата алтернатива да ги върне в нарушение на чл. 33, ал. 1 от *Конвенцията за бежанците* обратно в страната, от която бягат. Системният отказ на ДАБ да осигури превоз на такива лица от границата до съществуващите нейни поделения в София и в с. Баня, Новозагорско, в нарушение на чл. 61, ал. 2 във връзка с чл. 58, ал. 2 и чл. 68, ал. 2 на ЗУБ, доведе до забавяне на регистрирането, настаняването и реализацията на всички останали права на търсещите закрила. Бежанската администрация запази пасивната си позиция в това отношение и през 2005 г. Тя продължи да разглежда само онези случаи на търсещи закрила на границата, които ѝ бяха препращани и чийто превоз бе осигуряван от службата на НСГП. Така през 2004 г. от ДАБ приеха за разглеждане от границата само препратените от Гранична полиция 63 случая, за които достъпът до процедура бе гарантиран само поради намесата на БХК. За сравнение през 2004 г. препратените от границата случаи са 59; през 2004 г. - 95, а през 2002 г. - 151. Тенденцията на намаляване се обяснява с обстоятелството, че Гранична полиция се старее да избягва регистрацията на случаи на търсещи закрила, с които поради описаната по-горе ситуация на липса на съдействие от страна на бежанската администрация ще следва да се занимае извън възложените ѝ от закона функции и при липса на бюджетни средства за покриване на свързаните с това разходи.

Въпреки чувствителното намаляване на броя на новоподадените молби за закрила през 2005 г. (822 лица от общо 38 страни) само 86 регистрирани молби получиха закрила, от които на 78 лица беше предоставен хуманитарен статут и на 8 - статут на бежанец, като относителният дял на признатите бежанци остава твърде нисък - едва 10 % от регистрираните молби за закрила.

Свободата на придвижване е закрепена в чл. 13 от *Всеобщата декларация за правата на човека* и в чл.12 от *Международния пакт за гражданските и политическите права*, които провъзгласяват правото на всеки човек свободно да

се придвижва и да избира своето местожителство в пределите на всяка страна, както и правото да напуска пределите на страната си и да се връща в нея. В националното ни законодателство това право е основоположено в чл. 35 във връзка с чл. 27, ал. 1 и чл. 26, ал. 2 от *Конституцията*. И през 2005 г. имиграционното законодателство, политика и практика в България се характеризираха с липсата на собствена национална политика по отношение на миграцията и особено що се касае до икономическата емиграция и имиграция. Следвани бяха изцяло законодателните тенденции и административните мерки, възприети от държави с опит и традиции в създаването на мерки за административен контрол на чужденците, с най-силно влияние на законодателството на ЕС. Това доведе до въвеждането в нормативната уредба и практика на редица рестриктивни мерки на административен контрол, ограничаващи правата на влизане и пребиваване на чужденци-имигранти и правото на свободно напускане на страната от български граждани-икономически емигранти, извършили нарушение на административния режим на пребиваване в чужбина.

Влизането и пребиваването на чужденците бяха ограничени с редица условия и забрани, които бяха приложени на практика за пръв път през 2005 г. Така например започна изпълняването на въведената с чл. 27, ал. 1 от *Закона за чужденците в Република България* (ЗЧРБ) забрана за промяна на основанието на пребиваване и изискване за виза тип "D" като абсолютно условие за разрешаване на дългосрочно пребиваване на чужденци, независимо от причината за заселване. Прилагането на тази норма обаче бе извършвано в нарушение на самия закон, тъй като имиграционните полицейски органи изискваха виза "D" дори в предвидените от закона изключения – при сключен брак с български гражданин или с чужденец със статут на бежанец. Съдът обаче отхвърли тази практика на администрацията и защити правото на семеен живот по чл. 8 от ЕКПЧ³². БХК констатира нарушаване на правата на чужденците-имигранти и във връзка с липсата на суспензивен ефект по чл. 46, ал. 4 от ЗЧРБ на жалбите против заповеди за налагане на принудителни административни мерки с оглед гарантиране на правото на ефективно средство защита на мигрантите по чл. 13 ЕКПЧ, докато има всякако производство пред съд; липсата на правна помощ за чужденците, задържани по административен ред с цел депортиране в изпълнение на гаранциите, предвидени по чл. 5 от ЕКПЧ и отмяна на съдебните такси по тези производства за предотвратяване на възможността за отказ от правосъдие; непризнаване по отношение на всички чужденци във фактическо съжителство права като член на семейството, а не само за чужденците, които са акредитирани като членове на чуждестранни дипломатически, консулски, търговски представителства или представителства на междуправителствени организации; липса за дългосрочно и постоянно пребиваващите в страната чужденци на право на активен и пасивен вот в местните избори и участие в местното самоуправление; изискванията по чл. 71 от *Закона за насърчаване на заетостта* за неизменност, недопустимост, квалифицираност, незаетост и срочност като условие за наемане на чужденци на трудово или гражданско правоотношение; изискването на чл. 24, ал. 1, т. 2 от ЗЧРБ за разкриване на 10 работни места за български граждани като условие за разрешаване на пребиваване на основание търговска дейност и предприемачество и др.

³² Виж: Решение №1176/23. 12. 2005 г. на ВАС, 5 а.о.

Основен проблем, свързан с човешките права през 2005 г., бе третирането на незаконно пребиваващите чужденци и по-специално на онези от тях, по отношение на които е наложена принудителна мярка за отвеждане от страната (депортиране). Принудителното настаняване на чужденци в процедура по депортиране често продължава от 5 до 8 месеца, като са регистрирани и случаи на задържане за повече от 12 месеца. И през 2005 г. държавата не бе в състояние да прекрати продължителните задържания чрез осъществяване на своевременно депортиране на чужденеца, но въпреки това продължи да налага принудително настаняване вместо по-леката и предвидена в закона като принципна мярка на всекидневна подписка. На задържаните чужденци не се връчва копие от заповедта за депортиране нито на български език, нито с помощта на преводач, което прави невъзможно обжалването им в срок и затруднява организирането на защитата. Във връзка с тези нарушения българските съдилища през 2005 г. постановиха в няколко решения с основополагащо значение, че прекалената продължителност на времето, през което не са предприети ефективни мерки за „депортирането“ на лицето, рефлектира върху законността на фактическото му задържане и в задължение на длъжностните лица от системата на МВР е да обезпечат спазването на разпоредбите на ЕКПЧ и в частност на чл. 5f от нея³³.

12. Права на жените и дискриминация на основата на пол

Безспорно най-голямото постижение по отношение на правата на жените през изминалата година е приемането и влизането в сила на *Закона за защита срещу домашното насилие (ЗЗСДН)*³⁴. В тази връзка трябва да отбележим огромната роля на неправителствените организации, работещи от години по проблема, и особено на Фондация „Български център за джендър изследвания“ (БЦДИ) при изготвянето на законопроекта, лобирането за неговото приемане и обучението на полицаи и магистрати по неговото приложение. Според организации, осигуряващи социални и психологически услуги на жени, претърпели насилие, законът, както стана видно и от трудностите, съпътствали неговото приемане, изпреварва значително традиционните обществени и институционални нагласи за ненамеса в „частната сфера“. Той дава гласност и представлява признание, че домашното насилие е сериозен социален, а не само семейно-битов проблем. Както показват редица проучвания, насилствените модели на поведение в семейството не само биват репродуцирани от децата жертви или свидетели на домашно насилие, но ги превръщат в рискована група и за форми на насилие в „обществената сфера“, какъвто е трафикът на жени с цел сексуална експлоатация.

Според данни на „Асоциация Анимус“ за изминалата година, 73 % от случаите на търсено от организацията съдействие е било по случаи на домашно насилие, от което можем да заключим, че това е водещата форма на насилие срещу жени в страната. Неправителствените организации, работещи по случаи на домашно насилие, отбелязват ръст на потърсените в тази връзка консултации, което според много от тях е индикатор, че законът е придобил известна публичност и е стимулирал жертвите да потърсят помощ. Съдебната

³³ Решение от 16. 2.2005 г. по адм.д. № 3387/2004 г. на Софийски градски съд, III-А състав, Решение № 8364 от 27. 9. 2005 г. по адм. д. № 4302/2005 на ВАС, 5 а.о.

³⁴ Обн. ДВ. бр. 27 от 29. 3. 2005 г.

практика по Закона за защита срещу домашното насилие също придобива инерция. Според данни на фондация БЦДИ за София и Пловдив общият брой дела, образувани по ЗЗСДН пред Софийския градски съд, са 80, 38 от които са с влезли в сила решения; заведените пред Пловдивския районен съд дела са 40, само 2 от които са образувани по молба на мъже при ответна страна мъже. Чрез Асоциация "Деметра" по ЗЗСДН пред Бургаския районен съд са заведени 23 дела за неотложна защита, по 14 от които вече има влезли в сила решения. Необходимо е тази положителна тенденция да бъде запазена и държавата да поеме своя ясен и дълготраен ангажимент за финансиране на програми за превенция и защита от домашно насилие и създаване на система за правна и социална помощ на пострадалите. За съжаление обаче има реална опасност отговорните държавни институции за пореден път да прехвърлят тези задължения на неправителствения сектор, който и досега единствен предоставя безплатна правна помощ на жертвите и подпомага социалната им рехабилитация.

Прекомерно дълго се проточи назначаването и изборът на членове, и седалище на Комисията за защита от дискриминация, която направи първите си стъпки едва в края на изтеклата годината, почти две години след влизане в сила на Закона за защита срещу дискриминацията. Това неминуемо предизвика оправдани опасения за negliжиране на проблема и прави наложително бързото и ефективно заработване на механизма по подаване на жалби и сигнали пред Комисията. За момента има индикации за известен дефицит на съдебна практика по случаи на дискриминация на основата на пол и се очаква жертвите на подобна дискриминация да се възползват от по-ускореното производство предвидено по закон пред антидискриминационната комисия.

Върху изготвянето на този доклад работиха Йонко Грозев, Маргарита Илиева, Емил Коен, Славка Кукова, Красимир Кънев, Юлиана Методиева, Свилен Овчаров, Станимир Петров, Илиана Савова, Росица Стойкова. БХК изказва благодарност на фондация "Български център за джендър изследвания"- София и Пловдив, фондация "Асоциация Анимус", фондация ЖАР, фондация "Център Надя", Асоциация "Деметра" - Бургас, Фондация "П.У.Л.С." - Перник, Център за изследвания и политики за жените и Програма Достъп до информация.